

Світлана Гарбар*
Ukraine

Особливості виховання культури поведінки дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти

Анотація

Актуальність дослідження зумовлюється важливістю періоду дошкільного дитинства у вихованні і навчанні дитини та створенні умов і передумов для гармонійного, повноцінного її розвитку. У статті актуалізується проблема виховання культури поведінки дітей дошкільного віку. Метою статті є виокремлення особливостей виховання культури поведінки дітей дошкільного віку. Методи дослідження: теоретичні (аналіз літератури з проблем дослідження), емпіричні (педагогічні спостереження). Уточнено сутність і зміст поняття дослідження, а саме: «культура поведінки», яке визначаємо, як спосіб здійснення дитиною дій і вчинків, що відповідає морально-естетичним вимогам суспільства, відображається у підтвердженні очікуваних сподівань з боку дорослих, однолітків і забезпечує її особистісне зростання. З'ясовано, що дошкільний вік – період інтенсивної соціалізації особистості дитини, здобуття нею життєвого досвіду, коли відбувається формування активного інтересу до взаємин з іншими людьми, виникає потреба в ознайомленні з певними нормами спілкування і, як результат – вироблення індивідуальної культури поведінки. Виховувати культуру поведінки – це означає постійно турбуватися про те, щоб у дітей зростала культура людських відносин, щоб ставала щедрою на ласку, добро, увагу, допомогу і турботу дитяча душа і щоб усі ці якості виявлялися в прийнятних для оточуючих формах поведінки. Зазначено, що заклад дошкільної освіти – провідна соціальна інституція, в якій діти дошкільного віку отримують не лише елементарні знання, уміння та навички, а й набувають основи культури поведінки. У статті розкрито ком-

поненти культури поведінки такі, як культура діяльності, культура спілкування, культурно-гігієнічні навички і звички. Окреслено завдання виховання культури поведінки дітей дошкільного віку: формування уявлень про норми поведінки, про моральні якості особистості, розвиток моральних почуттів; розширення, поглиблення та систематизація знань про норми і правила культурної поведінки, розвиток умінь оцінювати власні та чужі вчинки, формування позитивних ставлень до норм поведінки та негативних ставлень до анти-суспільних проявів, формування умінь, навичок та звичок культурної поведінки. Пропонуються основні складники методичних дій спрямовані на виховання культури поведінки дітей дошкільного віку. Запропоновано програму виховання культури поведінки у дітей дошкільного віку.

Ключові слова: вихованість, культура поведінки, діти дошкільного віку, моральні якості, педагогічні умови

Summary

Features of Education of Culture of Behavior of Children of Older Preschool Age in the Conditions of Preschool Education

The relevance of the study is due to the importance of the period of preschool childhood in the upbringing and education of the child and the creation of conditions and prerequisites for harmonious, full-fledged development. The article actualizes the problem of education of culture of behavior of preschool children. The article is aimed at highlighting the peculiarities of fostering a culture of be-

* Світлана Гарбар, викладач кафедри дошкільної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3013-2015>, e-mail: skolontay@ukr.net.

havior of preschool children. Research methods: theoretical (analysis of literature on research problems), empirical (pedagogical observations). The essence and content of the concept of research are clarified, namely: «culture of behavior», which is defined as a way for a child to perform actions and actions that meet the moral and aesthetic requirements of society, is reflected in the confirmation of expected expectations on the part of adults, peers and ensures his personal growth. It was clarified that preschool age is a period of intensive socialization of the child's personality, gaining life experience, when there is an active interest in relationships with other people, there is a need to familiarize with certain norms of communication and, as a result, to develop an individual culture of behavior. To foster a culture of behavior is to constantly worry about children growing a culture of human relationships, to become generous with affection, goodness, attention, help and care of the child's soul and that all these qualities are manifested in pleasant forms of behavior for others. It is noted that the preschool educational institution is a leading social institution in which preschool children receive not only basic knowledge, skills and abilities, but also acquire the foundations of a culture of behavior. The article reveals components of the culture of behavior such as culture of activity, culture of communication, cultural and hygienic skills and habits. The task of educating the culture of behavior of preschool children is outlined: the formation of ideas about norms of behavior, about the moral qualities of the individual, the development of moral feelings; expansion, deepening and systematization of knowledge about the norms and rules of cultural behavior, the development of the ability to evaluate their own and other people's actions, the formation of positive relations to norms of behavior and negative relation to anti-social manifestations, the formation of skills, skills and habits of cultural behavior. The main components of methodical actions aimed at educating the culture of behavior of preschool children are proposed. The program of education of culture of behavior in preschool children is proposed.

Keywords: upbringing, culture of behavior, children of preschool age, moral qualities, pedagogical conditions

1. Вступ

Постановка проблеми. Проблема виховання культури поведінки підростаючого покоління є однією з головних на сучасному етапі розвитку людства. Зниження культурно-морального рівня суспільства зумовлює необхідність створення нових підходів і способів виховання культури поведінки особистості, особливо в контексті загальнолюдських цінностей і норм поведінки. Фундамент

культури поведінки закладається в дошкільному віці, що визначає подальший гармонійний розвиток особистості і суспільства загалом.

Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» вимоги до рівня розвиненості, вихованості, навченості культури поведінки дітей дошкільного віку визначаються Базовим компонентом дошкільної освіти України і реалізується Державною базовою програмою розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», Комплексною програмою виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина», Програмою розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт». Серед загальних освітніх завдань у Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» чи не найважливішими є такі виховні завдання: виховувати культуру дитячих бажань, сприяти становленню системи елементарних цінностей, позитивного ставлення до природи, предметів, фізичної культури і мистецтва, людей, до себе; виховувати культуру поведінки; долучати дитину засобами мистецтва до національної та світової культури; приділяти увагу становленню основ моральної за змістом та активної за формою позиції; виховувати базові якості особистості (самостійність, працелюбність, людяність, розсудливість, справедливість, самовладання, самолюбність, спостережливість, відповідальність) (Кононенко, 2008).

Проаналізувавши закони, що стосуються дитинства та дошкільної освіти, можна констатувати, що головним замовленням держави лишається замовлення на виховання самостійної людини. Адже в майбутньому найважливішим для неї буде вміння жити в суспільстві, відповідати морально-етичним соціальним законам, вміти спілкуватися та бути культурною людиною. Тому головна мета дошкільної освіти в Україні – створити сприятливі умови для особистісного становлення дітей, забезпечити їх збалансований розвиток, узгодженість у житті основних тенденцій до самореалізації, саморозвитку та самозбереження, формування життєвої компетентності, розвитку ціннісного ставлення до світу природи, культури, людей, самих себе.

Аналіз досліджень і публікацій. У дослідженнях сучасних зарубіжних та вітчизняних учених проблема виховання культури поведінки особистості розглядається переважно у таких аспектах:

теоретико-методологічні засади виховання культури поведінки (С. Анісімов, М. Бердяєв, М. Вебер, В. Малахов, В. Франкл); особистісно-орієнтований підхід до її виховання (І. Бех, А. Богуш, А. Бойко, О. Кононко, В. Кузь, О. Савченко); особливості виховання культури поведінки на різних етапах онтогенетичного розвитку (Ф. Алімов, Л. Артемова, В. Білоусова, О. Богданова, В. Нечаєва, М. Левківський, С. Петеріна, Н. Хамська та ін.); формування культури взаємин дітей дошкільного і молодшого шкільного віку (Л. Артемова, А. Гончаренко, В. Киричок, Н. Хіміч, О. Яницька); вплив соціальних емоцій на поведінку дітей (С. Бакуліна, Ю. Приходько, Т. Шевчук, М. Яновська); виховання культури спілкування дошкільників і молодших школярів (Г. Лаврентьєва, Т. Поніманська, С. Хаджирадева); естетичні аспекти культурної поведінки (М. Волос, В. Дружинін, І. Зязюн, Л. Масол, Н. Миропольська, А. Федь).

Мета статті: проаналізувати особливості виховання культури поведінки дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз літератури з проблем дослідження), емпіричні (педагогічні спостереження).

2. Виклад основного матеріалу

Дошкільний вік – період інтенсивної соціалізації особистості дитини, здобуття нею життєвого досвіду, коли відбувається формування активного інтересу до взаємин з іншими людьми, виникає потреба в ознайомленні з певними нормами спілкування і, як результат – вироблення індивідуальної культури поведінки.

Ми поділяємо думку науковців про дошкільний вік як найбільш сенситивний для виховання культури поведінки тому, що саме в цей період життя закладаються основи ціннісних орієнтацій особистості, виникають перші світоглядні уявлення, спостерігається надзвичайна пластичність психіки (І. Бех, Л. Виготський, С. Рубінштейн); висока емоційна сприйнятливність (О. Запорожець); з'являються такі особистісні новоутворення, як внутрішні етичні інстанції (Л. Божович, Д. Ельконін); формується самооцінка (М. Лісіна, О. Сілвестру), виявляється бажання бути визнаним в колі однолітків та дорослих.

Під культурою поведінки дітей дошкільного віку ми розуміємо спосіб здійснення дитиною дій і вчинків, що відповідає морально-естетичним вимогам суспільства, відображається у підтвердженні очікуваних сподівань з боку дорослих, однолітків і забезпечує її особистісне зростання.

На сьогодні існують різні підходи до структурної будови змісту виховання культури поведінки дітей дошкільного віку (Л. Артемова, В. Білоусова, Л. Островська, С. Петеріна), в яких можна виділити наступні взаємозв'язані компоненти: 1. Культура діяльності, що проявляється в поведінці дитини на заняттях, в іграх, під час виконання трудових доручень. Формувати у дитині культуру діяльності – це значить виховувати в неї звичку утримувати в порядку місце, де вона працює, навчається, грається; звичку доводити до кінця розпочату справу, бути наполегливим у досягненні мети; навчати її не відкладати на завтра те, що можна зробити сьогодні; привчати бережно ставитись до іграшок, речей, книг. Важливий показник культури діяльності – потяг до цікавих, розвиваючих занять, вміння цінувати час, бажання працювати, отримання задоволення від результату своєї роботи, розвиток самостійності та творчості. 2. Культура спілкування, передбачає навчити дитину поважати суспільство в цілому і кожного його члена окремо та ставитися до них так, як він ставиться до себе. У повсякденній практиці людські стосунки далеко не всіма і не завжди здійснюються. А тим часом культура людських відносин, спілкування людей між собою відіграють важливу роль у житті. Якщо дитина культурно спілкується з близькими, знайомими, вона буде так само поводитися і зовсім з незнайомими людьми. Культура спілкування обов'язково передбачає культуру мовлення дитини, що вимагає від дитини володіння певним запасом слів, вміння розмовляти спокійно і зрозуміло, послідовно, що, в свою чергу, сприяє активному спілкуванню дітей під час ігор та праці, запобігає виникненню конфліктних ситуацій. 3. Культурно-гігієнічні навички і звички. Створення культурних навичок і звичок починається з виховання акуратності й охайності. Вже з трирічного віку дитина може сама з деякою допомогою дорослих одягатися, застеляти своє ліжко, може допомагати в прибиранні кімнати. Культура їжі, вміння культурно

вживати їжу – одна з перших навичок, що повинна виховуватись у дитини. Культура їжі має і етичний аспект – адже поведінка за столом ґрунтується на повазі до тих, хто сидить поруч, а також до тих, хто приготував їжу. До культурних звичок відносять привчання вставати вранці та робити зарядку, умиватися, чистити зуби, акуратно зачісуватися, тримати в чистоті взуття та одяг. Діти повинні розуміти, що в дотриманні цих правил проявляється повага до оточуючих і до себе самого (Островська, 2006).

Виховувати культуру поведінки – це означає постійно турбуватися про те, щоб у дітей зростала культура людських відносин, щоб ставала щедрою на ласку, добро, увагу, допомогу і турботу дитяча душа і щоб усі ці якості виявлялися в приємних для оточуючих формах поведінки. Зазначимо, що заклад дошкільної освіти – провідна соціальна інституція, в якій діти дошкільного віку отримують не лише елементарні знання, уміння та навички, а й набувають основи культури поведінки. Водночас у більшості сучасних закладів дошкільної освіти ще зберігаються традиційні підходи, спрямовані на передачу знань про культуру поведінки дітей в соціальному середовищі. Реалії сьогодення порушують принципово нові вимоги до вихователів закладів дошкільної освіти. Однією із найважливіших якостей вихователя, умов успішності його як професіонала є готовність до впровадження інноваційних методів та форм виховання дошкільників.

Відтак, сучасний виховний процес закладу дошкільної освіти вимагає переосмислення своєї сутності, а саме: нових підходів до здійснення виховних функцій педагогічного процесу. Дошкільна освіта як цілісний процес, спрямований на забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку. Виховання загальної культури у дитини, аспектом якої є культура поведінки, – головна мета виховання у дошкільному віці, оскільки процес виховання культури поведінки, починаючи з дошкільного віку, пов'язаний з періодом початкової соціалізації особистості (Бархатова, 2006).

Вчені (М. Васильєва, В. Гербова, Т. Комарова та ін.) рекомендують працювати над вихованням культури поведінки у дітей дошкільного віку вирішенням таких завдань: формувати навички культури поведінки в повсякденному житті; вчити

бачити свої недоліки в поведінці і вміти їх виправляти; познайомити з правилами культури поведінки; виховувати любов і шанобливе ставлення до близьких і оточуючих людей; навчити ставитися до оточуючих з турботою і терпінням, але при цьому проявляти нетерпимість до поганих вчинків людей. Зазначимо, що визначальною спонукою становлення культури поведінки дітей виступає цілеспрямований вплив ззовні та готовність до дотримання правил поведінки як результат отримання дітьми емоційно-насиченої інформації про правила соціально значущої поведінки (Желан, 2014).

Умовами виховання культури поведінки в дошкільному віці виступають: наявність зразка-еталона, який орієнтує у виборі стратегій поведінки; зародження моральних почуттів, що регулюють поведінку дитини; демонстрація прикладів альтернативних способів і форм поведінки; створення умов для безпосереднього використання накопичених знань і уявлень у власному досвіді поведінки; зародження початку рефлексії й оцінки власної поведінки (Хамська, 1997).

Міра сформованості культури поведінки дітей дошкільного віку впливає не тільки на процес соціалізації вихованців, а й розвиток особистості загалом. Плануючи виховну роботу, вихователь повинен враховувати всі особливості кожної вікової категорії окремо, із врахуванням психологічних та фізичних особливостей дітей в групах закладу дошкільної освіти.

Першим етапом формування культури поведінки в дітей I молодшої групи є формування в них передумов морального поведіння і культурно-гігієнічних навичок. Діти третього року життя, що прийшли в дитячий садок, відрізняються один від одного рівнем вихованості, володіють різними навичками і тільки починають звикати до нового для них оточення. Звідси – особливе значення в роботі з малятами має індивідуальний підхід до кожної дитини. Насамперед, вихователю необхідно домогтися довіри дитини, тому що вирішальним методом виховання малят служить безпосереднє спілкування. Дитина молодшої групи особливо потребує постійного контакту з дорослими. Від того, як вони складуться, і будуть розвиватися взаємини дитини з дорослими та культура поведінки при контактах

з більш широким колом людей. Створення передумов культурної поведінки дітей I молодшої групи ведеться за кількома напрямками. Одне з них – формування вміння грати і займатися, гуляти і приймати їжу, спати під час тихої години, вдягтися й умиватися разом із групою однолітків, поруч з товаришами, тобто в колективі. При цьому у дітей розвивається почуття колективізму. Не менш важливо прищепити інтерес до трудової діяльності дорослих, бажання допомогти їм, а пізніше і самостійно виконувати нескладні трудові дії по самообслуговуванню. Виховання дбайливого ставлення до іграшок і речей, вміння переборювати невеликі труднощі і доводити справу до кінця, почуття подяки за турботу, слухняність і почуття симпатії, дружелюбність до дітей і дорослих – все це основні програмні напрями педагогічної роботи вихователя в I молодшій групі дитячого садку. Щоб полегшити дитині освоєння нових навичок, необхідно робити цей процес доступним, цікавим і захоплюючим. І робити це треба педагогічно тонко, ненав'язливо. При цьому вихователю важливо враховувати вікову особливість дітей третього року життя – прагнення до самостійності. Для засвоєння дітьми більш важких правил культурної поведінки доцільно використовувати колективні ігри-заняття, ігри-вправи, ігри-інсценівки. Вони допомагають вихователю визначити рівень оволодіння навичками кожної дитини групи. Через ігри-заняття вихователь може в захоплюючій формі не тільки розкрити зміст вимог у необхідній послідовності, але і пов'язати ці вимоги з конкретними вчинками малят, це дає можливість закріпити позитивне ставлення до їх виконання в повсякденному житті. Ігрові прийоми, що використовує вихователь, викликає у малят позитивні емоції, забезпечує більш високу сприйнятливості дитиною моральних правил поведінки.

Другим етапом є виховання культури поведінки у дітей II молодшої групи, де програмні вимоги до виховання та планування виховного процесу ускладнюються. У дітей на четвертому році життя продовжують формуватися самостійність, уміння переборювати невеликі труднощі. Виникають вимоги до виконання дій у ході режимних процесів, дбайливого ставлення до іграшок, до праці старших. Вихователь велику увагу повинен приділяти формуванню у дітей і виконанню ними

правил увічливого звернення, організованого поводження в дитячому садку, на прогулянці. Плануючи роботу, вихователь особливу увагу повинен приділяти формуванню таких якостей, як чуйність, уважність, люб'язність, тактовність, що допоможуть дитині бачити і розрізняти стан людини. Безпосереднє спілкування вихователя з дитиною сприяє зміцненню прихильності, довіри – найважливішої умови морального виховання. Рівень розвитку дітей четвертого року життя дозволяє поетапно ускладнити програмні вимоги до морально спрямованих ігор-занять, ігор-вправ, інсценівок, які вибудовуються так, щоб кожна наступна вправа спиралася на набутий раніше досвід дітей. Тим самим забезпечується більш швидке засвоєння навички. Щоб досягти єдності між уявленнями про те, як треба поводитися, і конкретною поведінкою дитини, варто використовувати вправи ігрового характеру. Дітей дуже захоплюють, наприклад, гри-вправи на закріплення правил етикету в спілкуванні з навколишніми дорослими і дітьми, у яких використовуються ляльковий театр, іграшки, гумористичні картинки, уривки з діафільмів та ін..

Третім етапом роботи є виховання культури поведінки у дітей середньої групи. Діти п'ятого року життя спостережливі, допитливі, активні. Їхні інтереси стають різнобічними. Збільшується обсяг знань, розширюються можливості ознайомлення дітей з явищами суспільного життя. Предметом дитячої уваги стає праця дорослих, їхні взаєностосунки в процесі праці, яскраві, помітні події в найближчому оточенні, в дитячому садку та вдома. Так, атмосфера життя дітей, для формування моральних почуттів і якостей, має особливе значення. Тому самостійна, практична, повсякденна діяльність дітей у закладі дошкільної освіти і вдома, із залученням їхньої уваги до праці дорослих та значенням цієї праці, сприяє успішному розширенню задач виховання поваги до дорослих, культури спілкування з ними і, як наслідок, формування загальної культури. Четвертий етап формування моральних якостей особистості і звичок культурної поведінки активно продовжується та охоплює старший дошкільний вік. Зміст педагогічного процесу на цьому етапі складає виховання поваги до рідних і близьких, прихильності поваги до вихователів, усвідомлено-

го прагнення порадувати старших гарними вчинками, бажання бути корисним навколишнім. У дітей старшої групи необхідно активно і послідовно формувати дружні взаємини, звичку грати і займатися спільно, уміння підкорятися вимогам, у своїх вчинках йти за прикладом гарних людей, позитивним, героїчним персонажем відомих художніх творів.

П'ятий етап (підготовча група) складається, насамперед у закріпленні, поглибленні і розширенні всього того, що діти набули за весь попередній період перебування в закладі дошкільної освіти. У повсякденній педагогічній практиці вихователь повинен прагнути, щоб моральні почуття дитини ставали більш глибокими, і їхній прояв у стосунках до людей, їхньої діяльності, до рідної країни – більш стійким і організованим. Моральні уявлення дітей про явища суспільного життя, про властиві людям якості (такі як справедливість і чесність, працьовитість і відповідальність та ін.) стають більш усвідомленими. Необхідно, щоб дитина завжди поводитися за правилами не тільки в дитячому садку і вдома, але й у будь-якій обстановці, не тільки на очах дорослих, під контролем, але і за власним спонуканням. Особлива увага вихователя в даній віковій групі повинна бути зосереджена також на вихованні потреби в дотриманні правил особистої гігієни й у природній взаємодопомозі дітей у різних режимних процесах, у формуванні вольових якостей, у нагромадженні досвіду гуманних відносин і культури поведінки (Петерина, 1986).

Названі етапи конкретизовані у відповідних розділах «Програми виховання і навчання в дитячому саду», «Виховання культурно-гігієнічних навичок», «Виховання навичок культури поведінки», «Виховання гуманних почуттів і позитивних взаємин, етичних уявлень» та ін. Діяльність вихователя з виховання культури поведінки у дошкільників будується з урахуванням досягнутого їх рівня вихованості і спрямована на те, щоб закріпити і зробити звичними засвоєні позитивні форми поведінки, а також познайомити дітей з новими правилами культури поведінки, розширити «соціальну зону» їх застосування, сформувати нові цінні звички.

Досліджуючи діагностику вихованості культури поведінки дітей дошкільного віку М.В. Заяч-

ківська стверджує, що діти ознайомлені з основними правилами культури поведінки, ввічливими звертаннями, елементами мовного етикету, однак не завжди правильно оцінюють проблемні ситуації та можливі шляхи їх вирішення, простежується недостатньо сформоване мотиваційно-ціннісне ставлення до дотримання моральних і культурних норм, зацікавленість дітей у спільній діяльності, наявні труднощі в дотриманні правил культури поведінки, практичному застосуванні набутих знань і вмінь (Заячківська, 2010).

З метою вивчення та діагностики рівнів сформованості культури поведінки дітей дошкільного віку нами була розроблена програма констатуючого експерименту. Програма розрахована для занять із дітьми від 3 до 6 років. В основу тематичного плану роботи з дошкільниками взята програма «Абетка спілкування» Шипіциної Л.М. (Шипіцина, 2003).

Експериментальне дослідження проводилось з дітьми старшої групи закладу дошкільної освіти м.Умань № 15, що передбачало декілька напрямів: казкотерапію, ігротерапію та застосування методів ігрової терапії при взаємодії з дітьми.

Застосування казкотерапії сприяло тому, що діти на вербальному та емоційному рівні мали змогу усвідомити, що означає «добро» і «зло», приміряти ролі того, хто ображає та кого ображають, сильного та слабого, турботливого та байдужого, побувати в ролі одного із батьків та об'єктивно оцінити свій вчинок, а також по-новому подивитись на довкілля та близьких людей.

Ігротерапія використовувалася як своєрідна сфера, в якій відбувалося налагодження взаємин дитини з близькими людьми та довкіллям.

Програма складалася із трьох блоків: I блок: об'єднання дітей у підгрупи, створення доброзичливої атмосфери взаєморозуміння, підтримки, бажання допомогти у вирішенні проблем. Заняття передбачало розважальні, рухливі та предметні ігри; II блок – основний – виявлення неконструктивних форм спілкування та негативних особистісних рис. Заняття включало читання казок, розповідей, художньої творчості, обговорення та розігрування різних ситуацій; III блок мав на меті закріплення сформованих навичок конструктивного спілкування у спільних іграх. Прийоми, що застосовувалися на цьому етапі,

дали змогу перевірити наявність умінь попереджати конфліктні ситуації, сприяли взаєморозумінню, рефлексії та контролю власної поведінки (Шипіцина, 2003).

Протягом дослідження було проаналізовано результати отриманих даних згідно трьох використовуваних психо-діагностичних методик. Співставлення результатів дало змогу зробити висновки, що у дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти недостатньо сформована культура поведінки.

Подальша система роботи, в контексті нашого дослідження, з виховання культури поведінки дітей дошкільного віку здійснювалася у різних напрямках, за різних форм організації досліджуваних (групової, підгрупової та індивідуальної).

У ході дослідження апробовано форми, методи і засоби, що сприяють оптимізації процесу виховання культури поведінки дітей дошкільного віку. Зокрема, запропоновані теми («Вітання і прощання», «Звернення», «Слово чемне кожному приємне», «Уміння поступатися», «Давайте знайомитись») давали можливість познайомити дітей з мовними та немовними способами вітання і прощання; з формами звернення до дорослих та однолітків, знайомих і незнайомих людей; передбачали вивчення та закріплення слів подяки та вибачення; виховувати в дітей поважне ставлення до співрозмовника та вміння поступатися, ознайомлення дітей з моделями поведінки в ситуаціях знайомства, оволодіння основами проведення їх аналізу та закріплення.

Зважаючи на вікові особливості дітей дошкільного віку і розроблену нами тематику виховних годин, основними методами роботи обрали: – наочні (відеоролики; мультфільми; малюнки, фотографії, плакати); – словесні (бесіди – етична, вступна, підсумкова); читання (слухання) творів художньої літератури – оповідання, казки, вірші; обговорення прислів'їв і приказок; вивчення скоромовок; – практичні (ігри; ігрові вправи; розв'язання проблемних ситуацій; малювання; співи; інсценування; моделювання та програвання ситуацій спілкування; розповіді дітей; складання казок; створення колажів). Для роз'яснення дітям тих чи інших правил, пов'язаних з культурою поведінки, використовували бесіди. Враховуючи вікові особливості дітей дошкільного віку, бесіди

були короткими й обов'язково супроводжувалися відеоматеріалом або наочною (плакати, малюнки, фотографії). Темі для бесід обов'язково пов'язувалися з життям, досвідом, враженнями дітей. Це давало змогу зробити матеріал доступним, а заняття й виховні години цікавими. Зважаючи на вік дітей, при проведенні занять широко використовували принцип наочності, адже дошкільники набагато краще запам'ятовують те, що бачать, ніж те, що чують. З цією метою нами були підготовлені тематичні відеоролики, які демонструвалися у процесі бесід. Прислуговувалися відеоролики і під час ознайомлення дітей з проблемними ситуаціями, різними емоціями, способами вербального й невербального спілкування. Важливою складовою кожного заняття або виховної години визначили художнє слово – читання оповідань, віршів, казок, адже читання – це «віконце, через яке діти бачать і пізнають світ і самих себе, а художня література дає образи і малюнки, уяви і розуміння з приводу щоденних взаємовідносин людей, пробуджує, поширює й ушляхетнює уяву і почуття, виховує признання того, що в цих взаємовідносинах є гарного і негожого, морального і непутящого, закидає в душу його ідеальні поривання» (Хамська, 1997). Читання художніх творів обов'язково супроводжувалося аналізом та обговоренням почутого. Використання цього прийому давало змогу виявити розуміння дітьми тих чи інших правил, з'ясувати, які з них їм добре відомі, а з якими вони малознайомі чи незнайомі зовсім. Під час обговорення звертали увагу не лише на добрі та гарні вчинки та правильні слова персонажів, а й підводили дітей до усвідомлення наслідків помилкових висловлювань чи дій. У такий спосіб дошкільники краще навчалися розрізняти позитивне й негативне, прийнятне та неприйнятне для культурної поведінки. У житті дітей дошкільного віку важливе місце займає казка, адже, занурюючись у світ казкових персонажів, діти навчаються поважати людей, товаришувати й співчувати, допомагати іншим, захищати слабких, бути щедрими й великодушними, добрими й відповідальними. У казках зло завжди покарано, а добро перемагає (Гуменникова, 2003).

Серед наочних методів вагоме місце відводилося перегляду й аналізу мультфільмів, що супро-

воджувався обговоренням побаченого за спеціально розробленими запитаннями. Це, з одного боку, сприяло кращому усвідомленню дітьми змісту ситуацій, а з іншого, – допомагало виявити наявні в них недоліки в плані різних аспектів культури спілкування. Обговорення зазвичай відбувалося після завершення перегляду мультиплікаційного фільму. Хоча, в деяких випадках, обговорення вводили в процес самого перегляду, роблячи для цього короткі паузи. Оскільки характерною властивістю дітей дошкільного віку є наслідування, в тому числі й наслідування героїв мультфільму, обговорення давали змогу попередити негативні прояви й підсилити вагу позитивних прикладів. Більшість тем програми передбачала роботу над змістом прислів'їв і приказок. Прислів'я і приказки – це своєрідний кодекс моральної поведінки. Метою прислів'я з давніх часів було виховання. Як відзначав К. Ушинський, пояснення прислів'я – це завжди розв'язування розумової задачі. Пояснюючи прислів'я, діти прилучаються до народної мудрості та вчать жити в суспільстві, дотримуючись певних правил (Федорова, 2006).

3. Висновки

Таким чином, проведена експериментально-дослідна робота дає можливість зробити наступні висновки: серед форм організації виховного процесу ефективними виявилися такі: щоденна бесіда з елементами гри «Ранкове вітання», «Від казки до позитивних життєвих вчинків», «Абетка етикету», читання та складання казок, індивідуальна робота, проведення тематичних днів та тижнів, організація свят та розваг, включення у різні види ігрової та трудової діяльності. Серед методів виховання доцільними були у використанні бесіда, групова дискусія, роз'яснення, показ, вправи, нагадування, привчання, вправляння, створення виховуючих ситуацій та ситуацій морально-етичних переживань, контроль, оцінка, етичні бесіди, колективне читання художніх творів, перегляд мультфільмів та фільмів, лялькових спектаклів, інсценізацій з моральним підтекстом, позитивний приклад, введення правил культурної поведінки, екскурсії, ігри-вправи, танцювально-рухові ігри, сюжетно-рольові ігри, ігри-драматизації, психогімнастичні та пантомімічні вправи,

участь у добродійній діяльності. Серед засобів виховання широко використовували усну народну творчість, казку, музичне мистецтво, зображувальне мистецтво, художню та трудову працю, мультиплікаційні фільми.

Таким чином, розроблений нами зміст занять та виховних годин для дошкільників, форми та методи його реалізації довели свою ефективність. Дотримання принципу наступності, який покладался в основу розробленої нами програми, дав змогу не тільки сформувавши необхідні для культури поведінки знання, вміння й навички в дітей, а й забезпечив їх закріплення та розширення.

Для ефективності та результативності роботи щодо виховання культури поведінки дітей дошкільного віку в закладі дошкільної освіти слід керуватися певними позитивними умовами, а саме: авторитет вихователя, стиль спілкування вихователя з дітьми – найголовніше у формуванні культури поведінки. Допомога, довіра, любов, порада, ласка, щирий інтерес до дитячих починань складають фундамент доброзичливих відносин з дитиною. Дії вихователя повинні бути направлені на досягнення головної мети – створення для розвитку особистості дитини творчої, дружньої обстановки; позитивний настрій, атмосфера доброзичливості, активна змістовна діяльність, що виховують в дітях потяг до зайнятості, бажання пізнавати нове і використовувати ці знання в житті; зв'язок із сім'єю, що дозволяє зберегти єдність вимог і наступність у вихованні.

Реалізація вищезазначеного має відбуватися на основі неперервного, систематичного психолого-педагогічного супроводу процесу виховання культури поведінки дошкільників, що ґрунтується на співпраці й міжособистісній взаємодії дитини, закладу дошкільної освіти та сім'ї. Ця вимога передбачає планування і здійснення освітнього процесу в такий спосіб, щоб виховання культури поведінки домінувало невидимо й ненав'язливо, дохідливо і переконливо, з дотриманням міри було присутнє в усіх моментах дитячого життя, бо тільки так можна сформувавши справжню культурну особистість.

Література

- Гуменникова Т.Р. Українські національні традиції як засіб формування першооснов моральної культури. Початкова школа. № 1. 2003, с. 38–40.
- Бархатова М.В. Виховання культури поведінки. Дошкільне виховання. № 11. 2016 р.
- Желан А.В. Формування культури поведінки дітей дошкільного віку. Науковий вісник МДУ. № 45. 2014, с. 20–24.
- Заячківська М. Діагностика вихованості культури поведінки дітей старшого дошкільного віку в різновікових групах. Вісник інституту розвитку дитини НПУ ім. М.П. Драгоманова. № 10. 2010, с. 68–74.
- Кононко О.Л. Плекаємо в малечі почуття самовартісності. Харків: Ранок. 2008, 141 с.
- Островська Л.Ф. Виховання культури поведінки дошкільників. Київ. 2006, 120 с.
- Петерина С.В. Воспитание культуры поведения у детей дошкольного возраста: учеб. пособие. Москва: Просвещение. 1986, 96°с.
- Федорова М.А. Організація роботи з виховання культури поведінки дітей 6–7-го років життя (в умовах НВК «школа – дитячий садок»). Науковий вісник ЧПУ. № 295. 2006, с. 172–177.
- Хамська Н.Б. Виховання моральних основ культури поведінки підлітків у позаурочній діяльності: навч. посіб. Київ, 1997. 203 с.
- Шипицына Л.М. «Азбука общения». Санкт-Петербург. 2003 р.

References

- Gumennikova T.R. (2003). Ukrainos nacionalines tradicijos kaip moralines kulturos pagrindu formavimo priemone [Ukrainian national traditions as a means of forming the foundations of moral culture]. *Pradine mokykla – Primary School*, 1, 38–40 [In Ukrainian].

- Barkhatova M.V. (2016). Elgesio kulturos ugdymas [Fostering a culture of behavior]. *Ikimokyklinis ugdymas – Preschool education*, 11, 27 [In Ukrainian].
- Zhelan A.V. (2014). Formuvannia kultury povedinky ditei doshkilnoho viku [Formation of a culture of behavior of preschool children]. *Naukovyi visnyk MDU – Scientific Bulletin of MSU*, 45, 20–24 [In Ukrainian].
- Zayachkivska M. (2010). Įvairaus amžiaus vyresnių ikimokyklinio amžiaus vaikų elgesio kulturos ugdymo diagnose [Diagnosis of education of culture of behavior of children of older preschool age in different ages]. *Vaiko raidos instituto biuletėnis NPU juos. M.P. Darahomanovas – Bulletin of the Institute of Child Development NPU them. M.P. Drahomanov*, 10, 68–74 [In Ukrainian].
- Kononko O.L. (2008). Puoselejant kudikų savivertes jausmą [We cherish in the little one a sense of self-worth]. Charkov: Rytas [In Ukrainian].
- Ostrovskia L.F. (2006). Ikimokyklinio amžiaus vaikų elgesio kulturos ugdymas [Education of the culture of behavior of preschoolers]. Kyev [In Ukrainian].
- Peterina S.V. (1986). Vospitanie kulturyi povedeniya u detey doshkolnogo vozrasta [Fostering a culture of behavior in preschool children]. Moscow: Prosveschenie [in Russian].
- Fedorova M.A. (2006). Orhanizatsiia roboty z vykhovannia kultury povedinky ditei 6–7-ho rokiv zhyttia (v umovakh NVK «shkola – dytiachyi sadok») [Organization of work on education of culture of behavior of children of 6–7th years of life (in the conditions of NVK «school – kindergarten)]. *Naukovyi visnyk ChPU – CNC Scientific Bulletin*, 295, 172–177 [In Ukrainian].
- Hamska N.B. (1997). Paauglių elgesio popamokines veiklos moralinių pagrindu ugdymas [Education of moral foundations of culture of behavior of adolescents in extracurricular activities]. Kyev [In Ukrainian].
- Shypytsyna L.M. (2003). «ABC obscheniya» [«ABC obscheniya»]. Sankt Peterburgas [in Russian].